

Marenglen VERLI

POLITIKA E MILLOSHEVIQIT NDAJ KOSOVËS NË VITET E '90-ta - BUMERANG ASGJËSUES PËR REGJIMIN E TIJ

Abstrakt:

Pothuajse një shekull pas copëtimit, shkëputjes arbitrare nga Shqipëria e pavarur dhe okupimit me dhunë e përfshirjes në disa formacione shtetërore sllave (në Serbi e Mal të Zi më 1913-1915, në shtetin serbo-kroato-sllaven, apo Mbretërinë Jugosllave midis dy luftërave botërore, në Federatën Socialiste Jugosllave pas Luftës së Dytë Botërore dhe në Federatën Serbi-Mali i Zi në vitet e '90-ta, Kosova me përpjekje të vazhdueshme e të jashtëzakonshme arriti të fitojë përkrahjen e faktorit ndërkombëtar për zgjidhjen e drejtë të çështjes së saj dhe, më 17 shkurt 2008 shpalli Pavarësinë. Dora-dorës vijoi njohja e saj si shtet i pavarur nga SHBA-ja, nga shumica e vendeve të BE-së dhe nga shumë shtete të tjera të botës (rreth 115 shtete e kanë njohur deri tani). Etapa e fundit e insistimit për t'u shkëputur nga sundimi i Serbisë zë fill pikërisht me Deklaratën Kushtetuese të Kuvendit të Kosovës të 2 korrikut 1990 dhe me miratimin e Kushtetutës së Kaçanikut të 7 shtatorit të po atij viti. Përpjekjet që pasuan, kulmi i të cilave u arrit me largimin e ushtrisë pushtuese serbe nga Kosova, përmes luftës çlirimtare të viteve 1998-1999 dhe ndërhyrjes së NATO-s, si edhe me shpalljen e Pavarësisë së Republikës së Kosovës në vitin 2008, kurorëzuan kështu aktet e mëdha të ndërmarra nga elita politike patriotike e Kosovës në fund të viteve të '80-ta, të cilat i përgjigjeshin aspiratave të kahershme dhe nevojave jetike të popullit shqiptar të kësaj treve.

Fjalët kyçe: *Kosova, lufta çlirimtare, Mbretëria Jugosllave, Lufta e Dytë Botërore, Fuqitë e Mëdha.*

Shqiptarët e Kosovës dhe kombi shqiptar përgjithësisht, e kishin kundërshtuar gjithnjë vendimin arbitrar koniunkturor të Fuqive të Mëdha, apo të faktorit diktues ndërkombëtar, të marrë në Londër në vitin 1913. Gjatë, gati një shekulli, ata, me të gjithë format e mënyrat që lejonin mundësitë e tyre modeste, ishin përpjekur të sensibilizonin botën se Kosova nuk ishte Serbi, por historikisht, një vis shqiptar; se sundimi i Serbisë kishte qenë i dhunshëm dhe se ajo kishte praktikuar aty gjithnjë politikën e asimilimit, të spastrimit etnik e të gjenocidit, në dëm të banorëve autoktonë (kujto: spastrimin etnik të sanxhakut të Nishit, rreth 700 fshatra; zhdukja e 50-60 % të popullsisë shqiptare nga Kosova dhe Trevat Lindore në vitet 1912-1921. Nga 1 milion shqiptarë në ato treva në vitin 1912 në të gjithë Jugosllavinë regjistrimi i pasluftës i vitit 1948 nxori rreth 750 mijë shqiptarë, kur në kushte normaliteti duhet të ishin 3 herë më tepër. Përmendim gjithashtu shpronësimit të rreth 200 mijë ha tokë në pronësi të shqiptarëve në vitet 1919-1941, kolonizimin e rreth 75 mijë kolonëve vetëm në zonat rurale, ndalimin e arsimimit shqip etj. Këto janë fakte të mjaftueshme). Shqiptarët kishin argumentuar mandej se sundimi i Serbisë dhe Jugosllavisë kishte penguar zhvillimin normal të Kosovës në çdo aspekt, si edhe integrimin e saj të natyrshëm në rajon duke i sjellë dëme të pallogaritshme ekonomisë, kulturës, arsimin, kualifikimit, emancipimit të tyre kombëtar, por edhe stabilitetit të rajonit. Më së fundi, shqiptarët kishin dhënë edhe argumentet juridike, në favor të kërkesës së tyre për pavarësi nga Serbia.

Roli i faktorit ekonomik në trajtimin e çështjes së Kosovës ishte, në këtë kuadër, me të vërtetë ndër më të rëndësishmit, po të llogaritet pesha e këtij faktori në stabilitetin dhe zhvillimin jo vetëm të trevës në fjalë, por edhe të gjithë rajonit. Kërkesa e shqiptarëve për statusin e Republikës në kuadër të Federatës Jugosllave, e paraqitur dhe kërkuar në mënyra të llojllojshme, madje hapur, në shumë raste (në fund të viteve të '60-ta, nga juristi i njohur Rezak Shala, gjatë

viteve ‘70-‘80 dhe, më së fundi, në momentet e ndryshimeve të fundviteve të ‘80-ta, në prag të konflikteve të armatosura etnike që përfunduan me shpërbërjen e Jugosllavisë), kishte sjellë e nënvizuar me forcë edhe argumentin ekonomik për të treguar domosdoshmërinë e shkëputjes së Kosovës nga Serbia. Riformatimi i Kosovës nga Krahinë Autonome në Republikë të Federatës, sa kohë që kjo ekzistonte, dhe më pas, gjatë viteve të ‘90-ta, në një republikë shtet të pavarur, kur Federata pushoi së ekzistuari; nuk mund të konceptohej pa llogaritur dëmin që kishte pësuar Kosova, e në kuadër të saj, posaçërisht shumica shqiptare, nga politika ekonomike e zbatuar nga autoritetet e Beogradit në këtë trevë, si edhe prosperitetin që do të vinte nga zhvillimi i ekonomisë në një shtet të pavarur.

Deputetët e Kuvendit të Kosovës, që firmosën Deklaratën Kushtetuese të 2 korrikut (114 deputetë), i kishin të njohura rezultatet e politikës ekonomike dhe jo vetëm, të realizuara në “Krahinën Autonome” deri në atë kohë. Pavarësisht nga premtimet e qarqeve drejtuese të Federatës, arritjet e periudhës së pas Luftës së Dytë Botërore ishin dëshpëruese për Kosovën dhe shqiptarët. Strategjia e vënies së Kosovës, qysh më 1918, në pozitën e një kolonie dhe e trajtimit të shqiptarëve si një popullsi e dorës së dytë, nuk kishte ndryshuar as pas vitit 1945. Kjo strategji synonte t’i përdorte burimet materiale dhe njerëzore të Kosovës për të ushqyer ekonominë e metropolit, apo më pas, edhe të minimetropoleve, me lëndë të para dhe fuqi punëtore, me çmim të lirë, duke e lënë ekonominë e saj një shtojcë të thjeshtë të ekonomisë serbe e jugosllave dhe absolutisht jo një njësi të integruar normalisht, sipas mundësive që ofronte ekonomia e tregut në Mbretërinë Jugosllave, ose edhe sipas mundësive që lejonte një ekonomi e centralizuar sociale me tiparet e ekonomisë së tregut, siç ishte ekonomia e Jugosllavisë në kohën e Titos. Elita politike atdhetare e Kosovës e dinte se pikërisht kjo strategji e zbatuar me diktat përcaktoi ecurinë e pakënaqshme në të gjithë treguesit zhvillimorë. Ajo përcaktoi qoftë orientimin dhe strukturën e papërshtatshme të investimeve, qoftë sasinë e tyre të pamjaftueshme, qoftë politikën e çmimeve të imponuara shpërpjesëtimore, qoftë

politikën asfiksuese tatimore, qoftë strukturën e borxheve të pamotivuara ekonomikisht etj.

Deputetët e Kuvendit të Kosovës që firmosën Deklaratën Kushtetuese më 2 korrik 1990, e dinin se pikërisht për arsye të politikës së përmendur ekonomike të 45 vjetëve të fundit, e jo për shkak të justifikimeve propagandistike që potenconin “prapambetjen e trashëguar”, apo “ndikimin e faktorëve politikë dhe ekonomikë serbë e jugosllavë dhe ndërkombëtarë, ose nivelin profesional të forcave prodhuese”, apo nivelin e lartë “të shtimit demografik”, Kosova, ndonëse llogaritej për resurset natyrore si rajoni më i pasur i Federatës (4,2% e territorit të RSFJ-së, 4,6-7,1% e popullsisë më 1945-1980, 10% të pasurive natyrore), në treguesit e zhvillimit absolut, që dëshmojnë për nivelin e jetesës, kishte bërë hapa të kufizuara. Në vitet 1945-1980 rritja e prodhimit dhe e të ardhurave për banorë, apo GDP, kishte qenë vetëm 2,5 herë, duke e thelluar 2 herë prapambetjen në raport me mesataren jugosllave dhe shumë më tepër, krahasuar me republikat e zhvilluara të Federatës. (Nga afërsisht 50% të nivelit jugosllav, në vitin 1947, treguesit e sipërpërmendur ranë në rreth 25% në fund të viteve të '80-ta). Pasojat e prekshme shfaqeshin në profilizimin e papërshtatshëm të ekonomisë, në diferencat e theksuara të zhvillimit rajonal, në zhvillimin e dobët të sektorëve prodhues rezultativë, në shtimin e ndotjes së ambientit, në nivelet dëshpërues të punësimit e të papunësisë, në rritjen e shpejtë të emigrimit, në nivelin e ulët të jetesës, përgjithësisht, në diferencat e theksuara sociale mbi baza etnike etj.

Në Kosovë në vitin 1990, shumëkush e dinte se situata ekonomike e sociale katastrofike nuk ishte thjesht produkt i krizës së përgjithshme që kalonte Jugosllavia, por, posaçërisht, pasojë e politikës specifike dhjetëra vjeçare, që kishte stimuluar tatëpjetën. Madje, për shumë vjet, një qëndresë shumëformëshe e zhvilluar vertikalisht, me një bazë masive populllore, ishte orientuar për të penguar procesin e integritit të tipit kolonial, duke kundërshtuar orientimin, formën dhe përmasat e investimeve, mandej çmimet e imponuara në tregun e brendshëm, me tejardhjen në masë të kuadrove

nga njësitë e tjera të Federatës, rikolonizimin e Kosovës, duke kërkuar kushte të favorshme kreditimi, lehtësimin e borxheve të krijuara padrejtësisht, marrjen në dorë të eksporteve dhe të të ardhurave valutore të tyre, etj.

Në vend të reflektimit konstruktiv Serbia e Millosheviqit iu përgjigj kërkesave të shqiptarëve me një varg masash represive në të gjitha fushat. Pasojat e politikës ekspansioniste serbe u dimensionuan veçanërisht pas largimit të Ivan Stamboliqit në gjysmën e dytë të viteve të '80-ta, dhe vënien nën drejtimin e liderit të ri agresiv S. Milosheviqit, i cili u vu në krye të qarqeve më ekstremiste nacionaliste e terroriste të Serbisë. Me një histeri të shfaqur hapur, elita politike serbe e kohës me të në krye, shkatërroi në vitin 1989 strukturat ligjore që konfigurorin autonominë e Kosovës, sipas Kushtetutës së vitit 1974. Projekt Kushtetuta e re e Serbisë, e miratuar një vit më vonë, më 25 qershor 1990, ishte goditja e fundit që suprimoi autonominë e Kosovës.

Ndonëse ekspansioni serb në Kosovë, i pafrenuar dhe i shfaqur haptazi, dukshëm më i egër krahasuar me njësi të tjera të Federatës, ku Serbia synonte ekspansion, i cili shihej i pandalshëm, guximi dhe kuraja e madhe e shqiptarëve për t'iu kundërvënë nuk do të mungonin. Akti i 2 korrikut të vitit 1990, i deputetëve shqiptarë të Kuvendit të Kosovës, që ndienin se kishin përkrahje në republikat e veriut të Jugosllavisë, por edhe më tej, deri në SHBA, (domethënës akti i Eva Bredlit më 2 korrik) ligjëroi shpalljen e Kosovës - Republikë të Federatës, të pavarur nga Serbia. Kjo ishte përgjigjja e parë e fuqishme ndaj represionit në rritje të Serbisë. Hapa të tjerë do të pasonin.

Filloi kështu sensibilizimi i botës si asnjëherë më parë për çështjen e Kosovës, nga vetë kosovarët, në të gjitha mënyrat, deri përmes organeve ligjvënëse, sikurse ishte Kuvendi i Kosovës. Pas kësaj, Kosova dhe Serbia do të ecnin në rrugë diametralisht të ndryshme, e para, me vendosmëri të ligjshme për ta fituar pavarësinë, tjetra me një kokëfortësi primitive për të mbajtur në fund të shekullit

XX një koloni në mes të Evropës dhe për ta serbizar atë me veprime drastike e dhunë të pashoqe.

Në vitet 1990-1998, Serbia e Millosheviqit jo vetëm e pushtoi Kosovën dhe likuidoi tërësisht autonominë e saj. Njëherësh, ajo filloi terrorizimin total të shqiptarëve të Kosovës, rigjallëroi në përmasa të reja projektet e goditjes ekonomike, të varfërimit dhe shpërnguljes së tyre, si dhe ato të rikolonizimit serb. Më 5 korrik 1990 Serbia mori nën kontroll të gjithë pushtetet në Kosovë, shpërndau Kuvendin Krahinor, emëroi qeverinë vendore, vuri nën kontroll RTV, shtëpitë botuese, gazetat shqipe dhe shkollat.

Ndaj kësaj lufte të egër të imponuar shqiptarët reagues sërish fuqishëm. Ata krijuan “Kuvendin e Republikës së Kosovës” dhe ilegalisht, më 7 shtator, miratuan në Kaçanik një kushtetutë që e përcaktonte Kosovën “Republikë”. Kjo republikë u definua “shtet demokratik i popullit shqiptar dhe i pjesëtarëve të nacionaliteteve të tjera që jetojnë në Kosovë”. Një vit më vonë, më 30 shtator të vitit 1991, shqiptarët votuan me referendum për “Kosovën shtet të pavarur e sovran”. Kurse në maj të vitit 1992 Kuvendi i Kosovës zgjodhi president Ibrahim Rugovën, drejtuesin e LDK-së, partisë më të madhe shqiptare të kohës në Kosovë, të parës parti të krijuar pas thyerjes së monopolit të Partisë Komuniste Jugosllave.

Në rrjedhën e hakmarrjes absurde dhe synimit për të gjuhëzuar plotësisht shqiptarët, Millosheviqi, gjatë viteve të '90-ta, e shkatërroi dhe e grabiti tërësisht ekonominë e Kosovës, deri te baza materiale e krijuar për dekada të tëra.

Vëzhguesit e huaj i cilësuan format e dhunës që u praktikua në Kosovë, të njëjta me ato të aparteidit të ushtruar dikur nga pakica e bardhë në pushtet në Rodezi dhe në Afrikën e Jugut ndaj shumicës zezake autoktone të popullsisë. Me dhunën permanente të qarqeve drejtuese të Beogradit, brenda viteve 1990-1992, sllavët e Kosovës, të cilët përbënin më pak se 10% të popullsisë u bënë arbitrarisht poseduesit kryesorë të të mirave materiale. Në rrjedhën e goditjes ekonomike, që pasoi goditjen politike, shqiptarët u përjashtuan gati tërësisht nga potenciali i zhvillimit, përkatësisht nga investimet në

vijim, nga fondet investuese, nga buxheti i Kosovës dhe i komunave, nga mjetet e xhiros etj.). Ata humbën 75% të vendeve të punës, që kishin pasur në sektorin shoqëror, “ish-vetëqeverisës”, rrjedhimisht, humbën të drejtën për përkujdesje sociale e shëndetësore, u privuan nga e drejta për t’u arsimuar etj. Pushimi nga puna i 150 mijë shqiptarëve në vitet 1990-1996 nga stafet drejtuese të vëna me dhunë në krye të ndërmarrjeve kryesore të Kosovës (743 ndërmarrjet kryesore ose gjysma e ndërmarrjeve të Kosovës, ndër ta 735 kuadro me tituj shkencorë, 23 577 me diploma fakultetesh dhe shkollash të larta etj.), e çoi në 90% përqindjen e papunësisë në Kosovë, kurse për shqiptarët mbetën në marrëdhënie pune vetëm 2,39% e tyre. Rreth 3 500 drejtuesit e rinj zbatuan detyrën e serbizimit të ndërmarrjeve dhe kaluan në pronësi të ndërmarrjeve në Serbi 52% të kapitalit të tyre. Në këto rrethana privatizimi i ndërmarrjeve filloi të bëhej në mënyrën më të deformuar të mundshme. Sipas Bashkimit të Sindikatave të Pavarura të Kosovës, Kosova, brenda 5 vjetëve, vetëm për shkak të privatizimit specifik, pësoi një humbje prej 5 miliardë dollarësh.

Serbizimi i dhunshëm, me procedurë të shpejtuar, i ekonomisë kosovare, lehtësoi e çoi më tej procesin e rrënimit, tjetërsimit dhe plaçkitjes së saj. Sipas të dhënave të besueshme, deri në vitin 1996, në Kosovë ishin plaçkitur 2.2 miliardë dollarë pajisje, popullsisë i ishin rrëmbyer 367,7 milionë dollarë, kurse humbjet vlerësoheshin me rreth 14 milionë dollarë. Në nxjerrjen e bilanceve të sipërpërmendura nuk janë llogaritur dëmet në gjigantet e ekonomisë kosovare dhe, dihet se vetëm “Trepça” pati një dëm prej 3.3 miliardë dollarësh. Nga të dhënat e mësipërme rezulton se ende pa shpërthyer lufta çlirimtare, humbjet në Kosovë duhet t’i kishin kaluar 20 miliardë dollarët. Një kapitull më vete në historinë e dhunimit të Kosovës gjatë kësaj periudhe, me pasoja edhe në rrafshin ekonomik, paraqet projektimi i rikolonizimit të Kosovës dhe kthimi i saj në vendstrehim për dhjetëra, mijëra serbë të larguar nga vendbanimet e tyre në zonat e luftimeve në Kroaci e Bosnjë. Të gjitha investimet, që u bënë në Kosovë në vitet e ‘90-ta, sado të pakta, shkuan vetëm për këtë qëllim.

Pasojat e rënies totale ekonomike, e mungesës së investimeve, e grabitjeve etj., ishte ndërprerja e prodhimit në shumë ndërmarrje, shtimi më tej i papunësisë, i deficitit buxhetor në bilancin e pagesave, rritja e paparë e inflacionit, rënia katastrofike e të ardhurave reale të popullsisë (që brenda 5 vjetësh u ulën për gati 2/3) etj. Tatëpjeta e ekonomisë, çoi më tej në shterjen e eksporteve, në humbjen e tregjeve, në shkatërrimin e sistemit financiar dhe falimentimin e aftësive paguese, në pamundësinë e pagimit të borxheve të jashtme, në rrënimin edhe të sektorit privat, që duhej përkundrazi të zhvillohej etj. Pasojat e proceseve në fjalë, për periudhën 1989-1994, u kushtuan vendet e punës, vetëm në “Trepçë”, 11 597 punëtorëve shqiptarë. Në këtë kohë eksportet e “Trepçës”, pësuan një rënie me 557 herë të vëllimit në vlerë të eksportit. Në vitin 1994 “Trepça” realizoi vetëm 200 mijë dollarë eksporte, nga 111,7 milionë dollarë të realizuara më 1989.

Duke krahasuar situatën në Serbi e në Kosovë lidhur me tregues të tillë esenciale si produkti shoqëror për banorë, mund të përmendim se Serbia në vitet 1985-1995 nga 2 996 dollarë ra në nivelin 1 138 dollarë për banorë, kurse Kosova, nga 877 dollarë në 340 dollarë për banorë. Në 1995 midis Kosovës dhe Serbisë në këtë tregues raporti ishte 1 ndaj 4,5 herë. Por, përveç krahasimit, duhet përmendur se, ndërsa për Serbinë rënia ishte pasojë e shpenzimeve të mëdha për luftën agresive ndaj njësive të tjera të Federatës, gjithashtu pasojë e sistemit rrënues fiskal e doganor dhe e sanksioneve të Këshillit të Sigurimit të OKB, rënia për Kosovën ishte në radhë të parë pasojë e regjimit serb të pushtimit dhe politikave të tij nacionaliste shkatërruese. Regjimi kolonial i Serbisë i kushtoi kështu Kosovës vetëm për periudhën 1990-1997, rreth 20 miliardë dollarë dëme. Këtu nuk llogariten rreth 10 miliardë dollarë dëme të shkaktuara nga lufta e viteve 1998-1999. Shkatërrimi ekonomik dhe goditjet e çdo lloji të regjimit të Millosheviqit në Kosovën e viteve të '90-ta, pa dyshim, synonin të dërrmonin ekonomikisht dhe moralisht shqiptarët dhe t'i nënshtrojnë ose t'i detyronin të shpërnguleshin në masë, veçanërisht moshat aktive, bartësit kryesorë të rezistencës dhe të

kërkesave të tyre të ligjshme. Natyrisht, ishte dhe synimi i momentit për të zbutur në kurriz të Kosovës e të shqiptarëve pasojat e krizës ekonomike e të bllokadës që i bëri bota Serbisë për politikën agresive e luftënxitëse. Por në Beograd, regjimi i Millosheviqit nuk llogariti mirë mundësitë e vërteta dhe vendosmërinë e shqiptarëve për qëndresë dhe as reagimin e faktorit ndërkombëtar për të ndërhyrë që të mos përsëritej ajo që ndodhi në Bosnjë, për të shuar vatrën e fundit të luftës në Evropë dhe për t'i dhënë fund pushtimit pa precedent serb të Kosovës.

Injorimi i çështjes shqiptare në Dejton, në vitin 1995, nxiti radikalizmin e njohur të luftës së drejtë të shqiptarëve. Veprimtaria e deriatëhershme për sensibilizimin e botës u pasua nga përgatitjet dhe fillimi i aksioneve me armë. Në terrenin e Kosovës u shfaq UÇK-ja. Shqiptarët kishin zgjedhur drejt momentin decidiv për të vepruar me mjete të forta. Nuk mbetej më asgjë që të arsyetonte pritjen. Politika absurde serbe kërcënonte si asnjëherë ekzistencën e tyre. Presionet e gjithanshme dhe goditja e pashembullt ekonomike i kishte bërë shqiptarët të huaj e pa mjete jetese në tokën e tyre, në shtëpinë e tyre. Politika e regjimit të Millosheviqit ndaj Kosovës në vitet e '90-ta u dëshmuua të ishte një bumerang me efekt asgjësues për atë regjim.

Rrjedha e ngjarjeve që çoi palët në Rambuje është e njohur. Shkalla e reagimit të shqiptarëve i dha botës të kuptojë se Milosheviqi kishte ngjallur mesjetën në Evropën e fundshekullit të XX dhe marrëzia e tij duhej ndaluar. Pas kësaj, elita politike shqiptare atdhetare, e pozicionuar për qëndresë, gjeti aleatë dhe kreu me sukses detyrën e mbetur për zgjidhje nga disa breza atdhetarësh.

Elita e sotme politike shqiptare në Kosovë, por edhe në Shqipëri e më gjerë, ka për detyrë dhe shansin, për shkak të shumë faktorëve të favorshëm, të bëjë më të mirën, që faktori ekonomik të luajë rolin e tij të rëndësishëm për unifikimin, zhvillimin dhe prosperitetin e mbarë kombit shqiptar. Natyrisht, punë e madhe pritet edhe me zhvillimin dhe unifikimin në fushat e arsimit, shkencës e kulturës etj. etj.